

ÇALIŞMA, FAİZ ve PARA HAKKINDA GENEL TEORİ

Yazan :
J. M. KEYNES

Çeviren :
Prof. Dr. AKİT ERGİNAY

BÖLÜM VII (1)

TASARRUF VE YATIRIM ANLAMLARI HAKKINDA DİĞER DÜŞÜNCELER

I

Evvelki bölümde yapılan tarifine göre *tasarruf* ve *yatırım*, bir bütün halinde cemiyet bakımından, aynı bir şeyin sadece ayrı ayrı görüntü şekli olduklarından, miktar itibariyle birbirlerine zarureten eşittirler. Buna karşılık zamanımızın yazarlarından bir çoğunun (bu arada *Treatise on Money* adlı kitabımda bizzat benim de) bu terimler hakkında verdikleri özel tariflere göre, yatırım ve tasarruf zarureten eşit değildir. Diğer bazıları da, incelemelerinde bu terimlerin önceden hiç bir tartışmasını dahi yapmaksızın, onların birbirine eşit olamayacağı faraziyesine göre yazılar yazmışlardır. Bu itibarla, bu terimlerin, ilerideki diğer tartışmalarla bağlılığını kurmak maksadiyle, artık cari olan çeşitli kullanma şekillerinden bir kısmını tasnif etmek faydalı olacaktır.

Benim bildiğim kadarı, tasarrufun, gelirin, istihlâk için harcanandan artanı demek olduğu hakkında herkes birliktir. Tasarrufun bu anlamda anlaşılması şüphesiz çok sakıncalı ve aldatıcı olurdu. İstihlâk masrafından ne anlaşıldığı hakkında da önemli bir fikir ayrılığı yoktur. Şu halde terimlerin kullanılmasından doğan farklar gerek *yatırımın* gerekse *gelirin* tarifinden çıkmaktadır.

(1) Bu tercümenin baş tarafı A. Ü. H. F. Dergisinin, XVI ve XVII inci ciltlerindedir (M. N.).

II

Evvelâ yatırımı ele alalım. Halk lisanında kullanılan anlamında yatırım, genel olarak, eski veya yeni bir sermaye değerinin (asset) bir fert veya bir şirket tarafından satın alınması demektir. Bu terim bazan, menkul kıymetler borsasından bir sermaye değeri (asset) satın alınması şeklinde sınırlandırılabilir. Fakat biz bunun gibi, meselâ bir ev veya bir makinaya yahutta mamul veya gayri mamul mallara yapılan yatırımlardan söz ederiz; ve geniş anlamda yeni yatırım, mükerrer yatırımdan (reinvestment) ayrı olarak, her hangi nevide bir sermaye değerinin bir gelir vasıtasıyla satın alınmasıdır. Bir yatırım malının satılmasını bir menfi yatırım, yani bir sermaye azalışı (disinvestment) olarak sayarsak benim tarifim, halk lisanında kullanılan anlamdaki şekle uyar. Zira eski yatırımların mübadelelerinde biri diğerini zarureten yok eder. Ancak biz borçların teşekkül ve itfasını da (kredi veya para miktarındaki değişiklikler dahil) göz önünde bulundurmamak zorundayız; fakat bir bütün olarak alınan cemiyyet için toplam alacak durumundaki artış veya eksiliş, toplam borç durumundaki artış veya eksilişe daima ve tamamen eşit olduğuna göre, bu güçlük te, toplam yatırım söz konusu olduğu zaman, ortadan kalkar. Bu itibarla, halk lisanında kullanılan anlamda gelirin, benim tarif ettiğim sâfi gelire karşılık olduğu kabul edilirse, halk lisanında kullanılan anlamda, toplam yatırım, benim sâfi yatırım tarifime, yani eski sermaye mallarının değerlerinin sâfi gelirin hesabında da göz önüne alınan değişiklikler dahilinde, her çeşit sermaye mallarına yapılan net ek'e uymaktadır.

Şu halde, bu şekilde tarif edilen safi yatırım, ister sabit sermaye isterse işletme sermayesi veya likit sermaye mahiyetinde olsun, sermaye mallarının artışını gösterir; ve tarifler arasındaki başlıca farklar (yatırımla safi yatırım arasındaki fark hariç) bu kategorilerden bir veya bir kaçının yatırım anlamından hariç tutulmasından doğmaktadır.

Meselâ likit sermayenin değişikliklerine, yani satılmayan mal stoklarının gayri iradî artışlarına (veya azalışlarına) büyük önem veren bay Hawtrey, bu çeşit değişikliklerin hariç tutulmasına belki de imkân veren bir yatırım tarifi ileri sürmektedir. Böyle bir halde tasarrufun yatırımdan artan kısmı ile (fazlası) satılmayan stok malların gayri iradî artışının, yani likit sermaye artışının aynı olması lâzımgelir. Bay Hawtrey, bu faktöre önem verilmesi husu-

sunda beni inandırmıyor; zira burada, önceden doğru veya yanlış olarak yapılan değişiklik tahminlerine değil de, ilk kademede tahmini yapılmamış olan değişikliklerin düzeltilmesine büyük dikkat atfedilmektedir. Bay Hawtrey'in kanaatına göre müteşebbislerin kendi istihsal miktarlarıyla ilgili günlük kararları, satılmamış mal stoklarının değişiklikleri dolayısıyla, bir evvelki gün kararlarından farklı olur. İstihlak malları olması halinde, bu değişiklikler müteşebbislerin kararları üzerinde şüphesiz önemli bir rol oynar. Fakat diğer faktörlerin bu kararlar üzerinde yaptığı etkiyi hariç tutmak için bir sebep görmüyorum; ve bunun içindir ki ben, sadece efektif talebin evvelki devrede satılmamış malların artış veya azalışından doğan kısmi değişikliğine değil, bu efektif talebin bütün olarak değişikliğine önem vermediği tercih ediyorum. Bundan başka, sabit sermaye durumunda, kullanılmamış kapasitenin artması veya eksilmesi hali, istihsal kararları üzerindeki etkileri bakımından satılmamış stokların artması veya eksilmesine tekabül eder; ve ben, en az aynı derecede önemli olan bu faktörü, bay Hawtrey'in metodunun nasıl kavrayacağını göremiyorum.

Avusturya okulu iktisatçıların kullandıkları sermaye teşkili ve sermaye istihlâki anlamlarının ne yukarıda tarif edilen yatırım ve sermaye azalışı (disinvestment) ne de net yatırım ve net sermaye azalışı anlamlarının aynı olmadıkları muhtemeldir. Onların söylediğine göre hususiyle sermaye istihlâki, yukarıda tarif edilen sermaye malları net azalışının açıkça mevcut bulunmadığı durumlarda meydana gelir. Bununla beraber bu terimlerin açık olarak izahını veren herhangi bir parça bulamadım. Meselâ istihsal devresinin uzaması halinde sermaye teşkili olacağı hakkındaki iddia da pek önemli bir ilerlemeyi ifade etmez.

III

Şimdi, gelirin özel bir tarifinden doğan tasarruf ve yatırım farklarından ve dolayısıyla gelirin istihlâkten olan fazlasından söz açmak sırası geldi. Kendi Treatise on Money Kitabımızda kullandığımız terimler buna misal olabilir. Zira 80'inci sayfada da açıkladığım gibi, o kitapta kullandığım gelir tarifi bugünkü tarifimden şu bakımdan farklıdır ki, ben o zaman müteşebbislerin gelirini, onların fiilen elde ettikleri kârlar olarak değil, fakat (muayyen bir mânada) onların «normal kârları» olarak kabul etmiştim. Bu itibarla tasarrufun yatırımdan olan fazlasından ben şunu kasde-

diyordum ki, istihsal hacmı (scale), müteşebbislerin kendi sermaye malları mülkiyetinden normalden az bir kâr elde edecekleri şekildedir; ve tasarrufun yatırımdan aşırı bir fazlalık göstermesinden de şunu kasediyordum ki, fiili kârlarda bir azalma hasıl olur ve dolayısıyla müteşebbisler kendi istihallerini azaltmak durumunda kalırlar.

Şimdiki düşüncemize göre çalışma hacmı (dolayısıyla istihsal ve reel gelir hacımları), kendi bugünkü ve ileri kârını en yüksek miktara çıkarmak gayesiyle, müteşebbis tarafından tesbit edilir. (kullanma değeri miktarı, müteşebbisin, sermaye mallarının bütün çalışma müddeti zarfında, gelirini en yüksek seviyeye çıkaracak şekilde kullanılması hakkındaki kanaatına göre tâyin edilir); buna karşılık kendi gelirini en yüksek miktara çıkaracak olan çalışma hacmı, müteşebbisin muhtelif istihlak ve yatırım ihtimallerine göre elde edilebilecek hasıla miktarı hakkındaki tahminlerine dayanarak tâyin edilen toplam talep fonksiyonuna tabidir. Treatise on Money kitabında, yatırımın tasarruftan olan fazlasının *değişiklikleri* anlamı, yapılan tarifine göre, kârın değişikliklerini incelemenin bir vasıtası idi; fakat o kitabımda ben, beklenen neticelerle elde edilen neticeler arasında açık bir ayırma yapmamıştım (1). Oradaki düşünceme göre, yatırımın tasarruftan olan fazlası, istihsal hacmındaki değişiklikleri düzenleyen ve idare eden esas sebepti. Bu bakımdan yeni fikir, her ne kadar (şimdiki düşünce-me göre) daha kesin ve daha çok öğretici ise de, esas itibariyle eskisinin bir gelişmesinden ibarettir. Treatise on Money'in lisanıyla bu mesele aşağıdaki şekilde açıklanabilir: yatırımın tasarruftan aşırı bir fazlalık göstereceği tahmini, çalışmanın ve istihsalin evvelki hacmı bilindiğine göre, müteşebbisleri çalışma ve istihsal hacmını artırmağa sevkedecektir. Gerek bugünkü eski düşünce tarzının önemi şu noktanın gösterilmesinde toplanmaktadır ki, tasarrufa nazaran yatırımda beklenen artış, Treatise on Money kitabımdaki tarif dahilinde, efektif talep artışının bir ölçüsü olduğuna göre, çalışma hacmı efektif talebin, müteşebbisler tarafından yapılan tahminlerle tâyin edilir. Fakat, Treatise on Money'deki açıklama, burada belirtilen son gelişmelerin ışığı altında şüphesiz çok belirsiz ve eksiktir.

(1) Oradaki metodum, kârın cari tahmininin, elde edilen cari kâr-la tâyin edildiği şeklinde idi.

Bay D. H. Robertson bugünün gelirmiş, dünün istihlâki artı dünün yatırımına, eşit olarak tarif etmektedir; demek oluyor ki bugünün tasarrufu, ona göre, dünün yatırımı *artı* dünün istihlâkinin bugünün istihlâkenden olan fazlasına eşittir. Bu tarife göre tasarruf, dünün gelirinin (benim anladığım anlamda) bugünün gelirinden olan fazlası kadar yatırımı aşabilir. Şu halde Bay Robertson tasarrufun yatırım üzerinden bir fazlası olduğunu söylediği zaman, benim, gelirin azalmasından ve onun tarifine göre olan tasarruf fazlasının benim tarifime göre olan gelir azalmasına tamamen eşit olmasından kastettiğim mânayı harfi harfine kastetmektedir. Cârî tahminlerin her zaman, dünün gerçekleşen neticelerine göre tâyin edilmiş olacağı doğru ise, bugünün efektif talebinin dünün gelirine eşit olması gerekir. Bu itibarla bay Robertson'un metodu, benim, efektif talep ve gelir arasındaki tezat vasıtasıyla yapmağa giriştiğim ve illî tahlil için çok hayati olan aynı ayrımı yapmakla, benim metodumun (belki de ilk bir yaklaşma olarak) diğer bir şekli olduğu kabul olunabilir (1).

IV

Şimdi «cebrî tasarruf» terimine dair daha çok belirsiz fikirlere geliyoruz. Bu fikirlerde açık bir mâna bulmak mümkün müdür? Ben, *Treatise on Money* kitabımda (cilt I s. 171 dipnot) bu terimin aslı kullanış şekilleri hakkında bazı bilgiler vermiş ve bu şekillerin, yatırımın o zaman kullandığım anlamında, tasarruftan olan ayrımı ile belirli yakınlıkları bulunduğuna dokunmuşum. Ben gerçekte, o zaman düşündüğüm kadar yakınlık bulunduğuna artık kani değilim. Her ne olursa olsun, eminim ki, «cebrî tasarrufun» ön ve son zamanlarda (meselâ prof. Hayek veya prof. Robbins tarafından) kullanılan buna benzer terimlerin, *Treatise on Money* kitabımdaki anlamında yatırımla tasarruf arasındaki farkla belirli bir ilgisi yoktur. Zira, bu yazarlar her ne kadar, bu terimle ne anlatmak istediklerini tamamen açıklamamışlarsa da, anlaşılıyor ki onlara göre «cebrî tasarruf» doğrudan doğruya para veya banka kredisinde-

(1) Bay Robertson'ın «Saving and Hoarding» (*Economic Journal*, September 1933, s. 399) makalesine ve bay Robertson, bay Hawtrey ve benim aramızda yapılan münakaşalara (*Economic Journal*, sept. 1933, s. 653) bakınız.

ki miktar değişikliklerinin bir neticesi olan ve bu değişikliklerle ölçülen bir olaydır.

İstihsal ve çalışma hacminde meydana gelen bir değişikliğin, ücret birimleriyle ölçülen gelirlerde fiilen bir değişikliği gerektireceği; ücret birimindeki bir değişikliğin gerek borç alanlarla borç verenler arasında gelirin dağılmasında gerekse para ile ölçülen toplam gelirdede değişiklikleri yaratacağı; ve her iki halde de tasarruf miktarında bir değişiklik olacağı (veya olabileceği) açıktır. O halde para miktarındaki değişikliklerin, faiz haddine yapacakları etkiler dolayısıyla, ileride göreceğimiz üzere, gelirin hacım ve dağılmasında bir değişiklik meydana getirebileceklerine göre, bu gibi değişikliklerin tasarruf miktarı üzerinde, dolaylı olarak bir değişiklik yaratmaları mümkündür. Fakat tasarruf miktarındaki bu çeşit değişiklikler, hal ve şartların değişmesinden dolayı tasarruf miktarında meydana gelen diğer her hangi bir değişiklikten daha fazla «cebrî tasarruflar» karakterinde değildirler; ve bu iki durumu birbirinden ayıracak bir araç da yoktur; meğer ki, bunları belirli bazı şartlara göre, normal veya tip tasarruf olarak izah etmiş olalım. Bundan başka, göreceğimiz üzere, para miktarındaki belirli bir değişikliğin sonucu olarak toplam tasarruf hacminde meydana gelen bir değişiklik, çok fazla istikrarsız olup, diğer bir çok âmillere tabidir.

Şu halde tasarrufun açık bir ölçü derecesi belirtilmedikçe «cebrî tasarruf»un herhangi bir anlamı olamaz. Eğer biz, devamlı bir tam çalışma haline karşılık olan bir tasarruf haddi seçersek (ki bu hal akla uygundur), o zaman yukarıdaki tarif şu şekilde olmak lâzım gelirdi: «Cebri tasarruf, efektif tasarrufun; uzun devre muvazene durumunda bir tam çalışma olsaydı ne miktar tasarruf edilecek idiyse o miktardan olan fazlasıdır». Bu tarif tatminkâr bir anlam taşıyabilirdi; fakat bu anlamda tasarrufun cebri fazlası çok ender ve çok istikrarsız bir olay ve tasarrufun cebri *kıfayetsizliği*, işlerin alışılmış hali olması lâzım gelirdi.

Prof. Hayek'in «Cebri tasarruf doktrininin gelişmesi hakkında» (1) iki ilgi çekici notu gösteriyor ki, gerçekte terimin aslı anlamı bu idi. İlk anlamında «cebrî tasarruf» veya «cebrî iktisat» Bentham'ın bir düşüncesi di; ve Bentham açıkca söylemişti ki, kendisi, «is

(1) Quarterly Journal of Economics, Nov. 1932, s. 123.

gücünün tamamen kullanıldığı ve en faydalı şekilde kullanıldığı hal ve şartlar içinde, para miktarının (para ile satılan eşya miktarına nisbetle) artışından doğan sonuçları gözönüne almıştı (1). Bentham, bu şartlar içinde reel gelirin artmayacağına ve dolayısıyla para miktarının artmasından doğan ek yatırımın «millî refahın ve millî adaletin aleyhine» cebri iktisadı (tasarrufu) yaratacağına işaret etmektedir. Bu konuda söz eden bütün On Dokuzuncu yüzyıl yazarları, zihinlerinde aynı fikri taşıyorlardı. Fakat tamamen açık olan bu anlamın, tam çalışma bulunmayan durumlara yayılmasına kalkışılması, bazı güçlükleri yaratır. Şüphesiz (belirli sermaye malında artan miktarda kullanılan işgücünün veriminin azalacağı sebebiyle) işgücünde meydana gelen herhangi bir artışın esasen çalışmakta olan kimselerin reel gelirinde bir fedakârlığı yaratacağı doğrudur. Fakat bu fedakârlığı (zararı) çalışmaların artışını meydana getiren yatırım artışına bağlamağa çalışmak, pek te verimli bir şey olmasa gerektir. Hiç olmazsa benim bildiğim kadar «cebrî tasarruf»la ilgilenmiş olan modern yazarlar bu fikrin, çalışmanın artmakta olduğu durumlara yayılması konusunda hiç bir teşebbüste bulunmamışlardır; ve öyle görülüyorki onlar, esas itibarıyla Bentham'ın «cebrî iktisat» anlamının tam çalışma olmayan durumlara yayılmasının bazı açıklama ve belirtmelere muhtaç olduğunu sezmemişlerdir.

V

Tasarruf ve yatırımın en basit anlamlarında birbirinden farklı olabileceği hakkındaki fikrin hakim olmasını, kanaatime göre, mevduat yapan bir kimsenin, bankasıyla kendi arasındaki ilginin gerçekte iki taraflı bir işlem olduğu halde, tek taraflı işlem olarak telâkki edilmesinden doğan bir görüş hatasıyla açıklamak lâzımdır. Öyle zannediliyor ki, mevduat yapan bir kimse ile bankası, tasarrufların yatırım için artık kaybolacak şekilde bankada ortadan kalkmasını sonuçlayan bir işlemin, kendi aralarında şu veya bu tarzda yapılmasına imkân verebilirler; yahutta aksine, banka, karşılığında hiç bir tasarruf bulunmayan bir yatırım doğmasını mümkün kılabilir. Halbuki hiç kimse, ister likit isterse alacak veya sermaye malları şeklinde olsun, bir sermaye değeri elde etmedikçe tasarruf ya-

(1) Aynı yerde, s. 125.

pamaz; ve bir kimsenin evvelce malik olmadığı bir sermaye değerini elde edebilmesi için *ya* aynı kıymette yeni bir sermaye değeri teşkil edilmesi *yahutta* diğer bir kimsenin evvelce malik olduğu aynı kıymette bir sermaye değerini ona terk etmesi icabeder. Birinci halde muadil yeni yatırım vardır; ikinci halde diğer bir kimsenin, tasarrufunu aynı bir miktarda azaltması lâzımdır. Gerçekten, diğer kimsenin servetindeki noksanlık, kendi istihlâkinin gelirini aşmasından doğması icabeder; yoksa bu, sermaye mallarından birinin kıymetinin değişmesi dolayısıyla sermaye hesabında meydana çıkan bir noksanlık değildir. Zira, burada, onun sermayesinin evvelce malik olduğu kıymetinde bir noksanlığa maruz kalmış olması hali yoktur; o sermayenin cari kıymetini gerektiği şekilde almaktadır. Fakat o, bu kıymeti herhangi bir servet şeklinde saklamamaktadır; yani kendi cari gelirini aşan istihlâki karşılığında bu kıymeti sarfetmiş olması lâzımdır. Bundan başka eğer bir sermayeyi terkeden bir banka ise, diğer bir kimsenin de likit para terkemiş olması lâzımdır. Bundan şu netice çıkar ki, o ilk kimse ile diğer kimselerin tasarrufları toplamının, birlikte, cari yeni yatırım miktarına zarureten eşit olması icabeder.

Bankanın, kredi açmak suretiyle karşılığında «gerçek hiç bir tasarruf» bulunmayan yatırımlar yaratabileceği hakkındaki düşünce, banka kredisinin artışının neticelerinden yalnız birini göz önüne alarak diğerlerini hariç tutmaktan doğmaktadır. Eğer bir müteşebbise, esasen mevcut kredilere ek olarak açılan bir banka kredisi ona, cari yatırımlarını arttırmak hususunda, bu banka kredisi olmaksızın gerçekleştiremeyeceği bir imkânı vermişse, gelirler zarureten artacak ve bu artış, çoğalan yatırım miktarını normal şekilde aşan bir ölçüde olacaktır. Üstelik, tam çalışma durumları hariç, gerek reel gelirlerde gerekse nominal gelirlerde bir artış meydana gelecektir. Halk, artan gelirinin tasarruf ve harcama için ayırdığı oranlar üzerinde «tam bir serbesti» ile hareket edecektir ve yatırımlarını arttırmak amacıyla borçlanan müteşebbisin bu amacını (diğer müteşebbislerin başka şekilde yapmış olacakları yatırımların yerine yatırım yapılmış olması hali hariç) halkın, tasarruflarını arttırmak için verdiği karardan daha süratli bir ölçüde gerçekleştirmesi imkânsızdır. Bundan başka, bu karardan doğan tasarruflar, diğer herhangi bir tasarruf kadar garçektir. Hiç kimse, yeni banka kredisine muadil munzam bir paranın maliki olmağa zorlanamaz; yeterki o kimse, diğer bir servet şeklinden ziyade, her-

hangi bir sebep dolayısıyla, daha fazla paraya malik olmayı tercih etsin. Şu halde çalışma, gelirler ve fiyatların, yeni durumda bazı kimselerin munzam parayı saklamayı tercih etmelerini mucip olacak şekilde değişmesi lâzımdır. Şüphesiz, özel bir yöndeki yatırımların beklenmeyen bir şekilde artması, toplam tasarruf ve yatırımlar miktarında bazı karışıklıklar yaratabilir ve artış eğer daha önceden tahmin edilmiş olsaydı, bu karışıklıklar meydana gelmezdi ve yine şüphesiz ki banka kredisi açılması şu üç eğilimi yaratır :

1) İstihsalin artması eğilimi, 2) Marjinal istihsalin ücret birimleri halinde kıymetinin artması eğilimi (ki bu hal azalan verim durumlarında zarureten istihsal artışıyla birlikte olur, 3) Ücret biriminin para olarak artması eğilimi (zira bu, daha iyi bir çalışma ile çok defa beraber meydana gelir); ve bu eğilimler reel gelirin çeşitli gruplar arasında tevzi şekline tesir edebilirler. Fakat bu eğilimler, istihsal artışının vaki olduğu bir duruma ait özelliklerdir; ve bunlar istihsal artışının, banka kredisini genişlemesinden başka sebeplerle başlamış olması halinde de aynen ortaya çıkarlar. Bunlardan kaçınılmasının tek şekli, çalışmayı çoğaltmağa elverişli herhangi bir işe girişmemektedir. Yalnız yukarıda söylediklerimizin büyük bir kısmı, henüz gelmediğimiz tahlillerin neticesine takaddüm etmektedir.

Bu itibarla tasarrufun her zaman yatırımı yarattığı hakkındaki eski fikir, ne kadar eksik ve yanıltıcı olsa da, yatırımsız tasarruf ve «gerçek» tasarrufsuz yatırım olabileceği hakkındaki güya yeni fikirden esas bakımdan daha doğru idi. Hata, bir ferдин tasarruf yaptığı zaman, toplam yatırımı aynı miktarda artıracığı hususundaki akla yakın düşünce tarzında idi. Bir ferдин, tasarruf yaptığı zaman, kendi servetini artırdığı doğrudur. Fakat onun, toplam serveti de artırdığı neticesine varmak, bir ferдин tasarruf eyleminin diğer kimselerin tasarrufları ve dolayısıyla diğer kimselerin servetleri üzerinde yapacağı muhtemel tepkileri gözönünde bulundurmamak demektir.

Yatırımla tasarruftan biri diğerinin aynı olmasıyla, bir ferдин, kendisinin veya diğer kimselerin yapabilecekleri yatırımlardan müstakil olarak, istediği şekilde tasarruf etmek hususunda zahiren «serbest» bulunmasını telif etmek, esas itibarıyla tasarrufunda, masraf gibi, iki taraflı bir eylem olmasının bir neticesidir. Zira, her ne kadar bir kimsenin tasarruf miktarının, kendi geliri üzerinde

herhangi önemli bir etki yapması ihtimali pek az ise, de, onun istihlâk miktarının diğer kimselerin gelirleri üzerinde yaptığı tepkiler, diğer bütün şahısların aynı bir zamanda belirli bir miktarda tasarruf yapmalarını imkânsız kılar. İstihlâki kısarak daha fazla tasarruf yapmak şeklinde girişilen böyle herhangi bir hareket gelirler üzerine o tarzda etki yapar ki, o hareket kendiliğinden ve zarureten ortadan kalkar. Şüphesiz, bir bütün olarak gözönüne alınan bir cemiyetin, cari yatırım miktarından *daha az* tasarruf yapması da mümkün değildir; Çünkü bu karakterdeki bir hareket, gelirleri zarureten öyle bir seviyeye çıkaracaktır ki, fertlerin bu seviyede tasarruf etmeği tercih ettikleri miktarlar, yatırım miktarına tamamen eşit bir miktara erişir.

Yukarıda söylediğimiz şeyler, her bir ferdin elindeki para miktarını istediği zaman, değiştirmek serbestisinin, fertlerin ellerindeki mevcutlar miktarından teşekkül eden toplam para miktarının, bankanın yarattığı para miktarına tamamen eşit olması zaruretiyle telif edildiği hakkındaki kaide ile yakın bir benzerlik arzeder. Bu son halde eşitlik, fertlerin saklamağı tercih ettikleri para şu olaydan meydana gelmektedir ki, fertlerin saklamağı tercih ettikleri para miktarı, onların gelirlerinden veya parayın saklanması yerine, satın almanın tercih edilmesi tabii olan eşyanın (özellikle tahvilât) belirli fiyatlarından müstakil değildir. Bu itibarla gelirler ve sözü edilen fiyatlar, fertlerin erişilen bu yeni gelirler ve fiyatlar seviyesinde saklamağı tercih ettikleri para miktarları toplamı, banka tarafından yaratılan para miktarına eşit oluncaya kadar zarureten değişirler. İşte gerçekte, para teorisinin temel kaidesi budur.

Bu kaidelerin her ikisi de, sırf bir satıcı olmaksızın bir alıcı ve bir alıcı olmaksızın bir satıcı olamayacağı olayından doğmaktadır. Her ne kadar eylemleri piyasaya nisbetle küçük olan bir fert, talebinin tek taraflı eylem olmadığı olayını hakkiyle ihmal edebilirse de, toplam talep bahis konusu olduğu zaman bu olayı gözden uzak tutmak mânasız bir şey olur. İşte cemiyetin iktisadi hareket tarzı teorisyle bir ferdin talebindeki değişikliklerin onun gelirine tesir etmediğini farzettiğimiz ferdi birimin hareket tarzı teorisi arasındaki temel fark budur.

KITAP III

İSTİHLAK EĞİLİMİ

BÖLÜM VIII

İSTİHLAK EĞİLİMİ: I. OBJEKTİF FAKTÖRLER

I

Metot ve tarif hakkındaki bazı genel meseleleri incelemek üzere I'inci Kitap sonunda bıraktığımız esas konumuza şimdi dönmek durumundayız. Bizim inceleme ve tahlillerimizin son amacı, çalışma hacmını neyin tâyin ettiğini bulmaktır. Buraya kadar çalışma hacminin, toplam arz fonksiyonu ile toplam talep fonksiyonunun birleşme noktasıyla tâyin edildiğini ilk bir netice olarak tesbit ettik. Ancak, esas itibariyle arzın maddî şartlarına bağlı olan toplam arz fonksiyonu, henüz alışık olmadığımız bir kaç düşünceyi içine almaktadır. Onun şekline alışılmış olunmayabilir; fakat bünyesindeki faktörler yeni değildir. Biz toplam arz fonksiyonuna, onun ters şeklini, çalışma fonksiyonu adı altında incelediğimiz 20'nci bölümde döneceğiz. Ancak, toplam talep fonksiyonu'nun oynadığı rol esas itibariyle ihmal edilmiştir; dolayısıyla III'üncü ve IV'üncü kitapları toplam talep fonksiyonuna ayıracağız.

Toplam talep fonksiyonu, belirli herhangi bir çalışma seviyesini bu çalışma seviyesinde elde edileceği tahmin edilen «gelirler» ile (Proceeds) bağlar. Gelirler şu iki miktarın toplamından meydana gelir: çalışma belirli bir seviyede iken istihlâk için harcanabilecek miktar ve yatırma ayrılacak olan miktar. Bu iki miktar düzenleyen ve yöneten faktörler birbirlerinden büyük çapta ayrılırlar. Biz bu kitapta birincileri, yani çalışmanın belirli bir seviyede bulunması halinde istihlâk için harcanacak olan miktarı tâyin eden faktörleri

inceleyeceğiz; ve IV'üncü kitapta da yatırıma ayrılacak olan miktarı tâyin eden faktörleri araştıracağız.

Burada, çalışmanın belirli bir seviyesinde istihlâk için ne miktar harcanacağını tâyin etmekle meşgul olduğumuza göre bizim, esas mânasıyla birinci miktar (C)'yi, ikinci miktar (N)'ye bağlayan fonksiyonu gözönünde bulundurmanız gerekirdi. Bununla beraber hafifçe farklı bir fonksiyonu, yani ücret birimiyle ölçülen (Cw) istihlâkını, ücret birimiyle ölçülen (Yw) gelirin -ki bu, N çalışma seviyesine karşılıktır. bağlayan fonksiyonu kullanmak daha çok uygun düşmektedir. Bu usul şöyle bir itirazı çekebilirki, Yw, N'in bütün hal ve şartlar içinde aynı olan tek fonksiyonu değildir. Çünkü Yw ile N arasındaki bağ (belki de pek az bir derecede olmakla beraber) çalışmanın kesin mahiyetinden doğabilir. Diğer bir deyişle, belirli bir N toplam çalışmanın çeşitli işler arasında iki ayrı şekilde dağılışı (ferdî çalışma fonksiyonlarının ayrı ayrı şekillerde olmaması dolayısıyla - ki bu konu aşağıda 20'inci bölümde incelenecektir, - Yw'nin çeşitli değerlerinin vücut bulmasına yer verebilir. Bu faktörün özel bir dikkatle göz önüne alınmasını gerektiren hal ve şartlar akla gelebilir. Fakat genel olarak, Yw'nin yalnız N ile belirtildiğini kabul etmekte pek aykırılık yoktur. Bu itibarla biz, *istihlâk eğilimi* ismini vereceğimiz şeyi: Yw ile yani ücret birimiyle ölçülen gelirin belirli bir miktarıyla, Cw yani bu miktar gelir üstünden istihlâk için yapılan gider arasındaki X fonksiyonel münasebet olarak tarif edebiliriz; buna göre:

$$Cw = X (Yw) \text{ veya } C = W. X (Yw), \text{ olur.}$$

Cemiyetin, istihlâk için harcadığı miktar şüphesiz: (1) kısmen onun gelir miktarına, (2) kısmen, zamanın diğer objektif hal ve şartlarına ve (3) kısmen de, onu teşkil eden fertlerin subjektif ihtiyaçlarına, psikolojik eğilimlerine ve itiyatlarına ve keza gelirin fertler arasında dağılışı şeklinin tabii olduğu prensiplere (ki bu dağılışı şekli, istihsalın artışına göre değişebilir) bağlıdır. Harcamaya yönelen faktörler birbirlerine tesir ederler ve bunların tasnif edilmeğe kalkışması halinde, yanlış bölüntülere yer verilmesi tehlikesi doğar. Bununla beraber, bu faktörlerin iki büyük grup halinde incelenmesi, zihnimizi aydınlatır; biz bu gruplara objektif faktörler (âmiller) ve subjektif faktörler ismini vereceğiz. Bundan sonraki bölümde daha derinlemesine inceleyeceğimiz subjektif faktörler,

insan tabiatının o çeşit psikolojik özelliklerini ve yine o sosyal tabikat ve müesseseleri ihtiva ederler ki, değişmez olmasalar dahi, bunların anormal zamanlar veya devrimler hariç, kısa bir zaman içinde önemli değişikliklere uğraması pek az umulur. Tarihi bir incelemede veya sosyal sistemi ayrı tipte olan diğer biriyle karşılaştırılması halinde, sübjektif faktörlerdeki değişikliklerin istihlâk eğilimi üzerinde nasıl bir etki yapabileceğini göz önünde bulundurmak zarureti vardır. Fakat aşağıdaki sayfalarda biz, sübjektif faktörleri, genel olarak, bilinen şey addedeceğiz; ve istihlâk eğiliminin yalnız objektif faktörlerin değişikliklerine bağlı olduğunu farzedeceğiz.

II

Istihlâk eğilimine tesir eden başlıca objektif faktörlerin şunlar olduğu söylenebilir :

1 — *Ücret biriminin değişmesi.* — Istihlâk (C) şüphesiz nominal gelirden daha ziyade (belili bir anlamda) reel gelirin bir fonksiyonudur. Gelirin dağılım şeklini tâyin eden teknik durum ve halk zevkleriyle sosyal şartların bilinmesi halinde, bir insanın reel geliri, kullanabileceği işgücü birimi miktarına göre, yani gelirin ücret birimiyle ölçülen miktarına göre artar veya eksilir; şu düşünce ile ki, toplam istihsal hacmi değiştiği zaman, onun reel geliri (azalan verim kanunu dolayısıyla) ücret birimiyle ölçülen gelire nisbetle daha az miktarda artar. Bu itibarla, ilk bir yaklaşma olarak, mantıkan farzedebiliriz ki, ücret birimleri değişirse, belirli bir çalışma seviyesine karşılık olan istihlâk harcaması da, fiyatlar gibi, aynı nisbette değişecektir; her ne kadar bazı hallerde, belirli bir reel gelirin, ücret biriminin bir değişikliği dolayısıyla, müteşebbisler ve irat sahipleri arasındaki dağılım şeklinde meydana gelen değişikliğin, toplam istihlâk üzerinde yapacağı tepkileri göz önünde bulundurmak zorunda olursak da, durum aynıdır. Bu hal bir yana, biz, istihlâk eğilimini ücret birimiyle ölçülen gelire göre tarif etmek suretiyle esasen ücret birimlerinde meydana gelecek değişiklikleri dikkat nazarna almış bulunuyoruz.

2 — *Gelirle net gelir arasındaki farkın değişmesi.* — Yukarıda gördük ki istihlâk miktarı, gelirden ziyade net gelire bağlıdır; zira tarif gereğince, bir insan kendi istihlâk miktarını tesbit ettiği zaman, her şeyden evvel, kendi net gelirini göz önünde bulundurur.

Belirli bir durumda her iki gelir arasında oldukça kararlı bir ilgi bulunabilir; şu anlamda ki, burada gelirin çeşitli miktarını net gelirin karşılık miktarıyla tek tek birleştiren bir fonksiyon mevcut olacaktır. Fakat bu hal gerçekleşmezse, gelirin net gelire aksetmeyen değişikliğinin herhangi bir kısmı, istihlâke hiçbir etkisi olmayacağı için, ihmal edilebilir; ve buna karşılık net gelirin gelire aksetmeyen değişikliklerinin göz önünde bulundurulması lâzımdır. Fakat, istisnâ şartlar hariç, bu faktörün, uygulanması bakımından bir önemi olacağından şüphe ederim. Gelirle net gelir arasındaki farkın istihlâk üzerine yaptığı etkiyi, bu bölümün IV üncü paragrafında daha tam olarak inceleyeceğiz.

3 — *Sermaye değerlerinin net gelirin hesabında göz önüne alınmayan geçici değişiklikleri.* — Bunlar, istihlâk eğiliminin değişmesinde daha çok önemlidirler; zira bunlarla gelir miktarı arasında kararlı veya düzenli hiç bir ilişik yoktur. Servet sahipleri sınıfının istihlâki, onların servetlerinin nominal değerlerindeki tahmini kabul olmayan değişikliklerinde olağanüstü derecede hassas olabilir. Bu faktörün, istihlâk eğiliminde kısa devre değişiklikler doğurabilen en önemli faktörler arasında sayılması gerekir.

4 — *Zaman içinde iskonto haddinin, yani bugünkü mallarla gelecek zaman malları arasındaki mübade oranının değişiklikleri.* — Bu had, faiz haddiyle aynı şey değildir; zira paranın satın alma gücünün gelecekteki değişikliklerini, tahmin edildikleri nisbette, göz önünde bulundurur. Gelecekteki mallardan faydalanılacak müddetçe yaşamamak veya müsadere mahiyetinde vargi konulmak ihtimalleri gibi her çeşit tehlikenin de hesaba katılması gerekir. Bununla beraber, bunu faiz haddiyle hemen hemen aynı şey olarak kabul edebiliriz.

Bu faktörün, belirli bir gelirden yapılan gider üzerindeki etkisi, çok şüphe götürür. Faiz haddinin, tasarruflar arz ve talebini denk hale getiren faktör olduğu fikrine dayanan klâsik faiz haddi teorisi çerçevesinde (1), istihlâk giderlerinin, her şeyin aynı kalması şartıyla, faiz haddinin değişikliklerine karşı tersine hassasiyet gösterdiği ve dolayısıyla faiz haddindeki herhangi bir artışın istihlâki önemli derecede azaltılması gerektiğini düşünmek uygun düşüyordu. Fakat çoktan beri kabul edilmektedir ki, faiz haddindeki deği-

(1) Aşağıda 14 üncü bölüme bakınız.

şikliklerin bugünkü istihlâk için yapılacak gider üzerindeki toplam etkisi, birbirine zıt eğilimlerden doğduğu için, karışık ve belirsizdir. Zira. faiz haddinin yükselmesi halinde tasarrufa dair bazı sübjektif sebepler daha kolaylıkla tatmin edilmiş olacak ve buna karşılık diğer bazıları kuvvetlerini kaybetmiş olacaklardır. Uzun bir devre içinde, faiz haddindeki değişiklikler -tecrübelerin ışığı olmaksızın ne yön alacağını söylemek güç ise de - belki de sosyal âdetlerde büyük ölçüde değişiklikler meydana getirmek suretiyle sübjektif harcama eğilimine tesir ederler. Bununla beraber, faiz haddinin mutlak kısa devre değişiklikleri, gider üzerine şu veya bu yolda daha fazla *doğrudan doğruya* bir etki yapacak mahiyette değildir. Toplam gelirleri eskisinin aynı kalan pek az kimse faiz haddinin % 5 den 4'e düşmüş olması dolayısıyla yaşama şeklini değiştirir. Hepsi aynı yönde olmasalar dahi, dolaylı etkiler daha çok olabilir. Belki de faiz haddindeki değişikliklerin belirli bir gelirden yapılan miktarı üzerindeki en önemli etkisi, bu değişikliklerin tahvilât ve diğer sermaye kıymetlerinin artması veya eksilmesini mucip olan etkilere doğmaktadır. Çünkü, eğer bir kimse sermayesinin görünüşte değer artışından faydalanırsa, onun cari gider saiklerinin, gelir bakımından bu sermayenin eskisine nazaran artmamış olması halinde dahi, kuvvetleneceği ve buna karşılık sermayesinde bir eksilme olursa bu saiklerin zayıflayacağı tabiidir. Fakat bu endirekt etkiyi yukarıda 3'üncü numarada esasen göz önüne aldık. Bu noktada bir yana, tecrübelerin öğrettiği başlıca netice kanaatima göre şudur ki, faiz haddinin belirli bir gelirden yapılan fardi gider üzerindeki kısa devre etkisi, büyük değişikliklerin olması hali hariç, belki de ikinci derecede ve nisbeten önemsizdir. Gerçekten faiz haddi çok düştüğü zaman, belirli bir para karşılığında alınabilen yıllık iratla, aynı paranın yıllık faizi arasındaki nisbet artışının, yıllık bir irat satın almak suretiyle ihtiyarlığa karşı korunmak usulünü teşvik ederek önemli bir sermaye yolu kaynağı yaratması mümkündür.

Gelecek zaman ve beraberinde getirebileceği sonsuz şüphe ve kararsızlıkların istihlâk eğilimini şiddetle etki altında bıraktığı anormal durumun da belki bu gruba dahil edilmesi gerekir.

5 — *Vergi politikasının değişiklikleri.* — Bir kimseyi tasarrufa sevkeden faktör, onun bu tasarruftan beklediği müstakbel gelir miktarına bağlı olduğu müddetçe, şüphesiz bu faktör yalnız faiz had-

dine değil, fakat devletin vergi politikasına da tabi olur. Özellikle, «emekle kazanılmamış» gelirlere karşı ayırma yapan gelir vergileriyle, sermaye kazançları vergileri, veraset vergileri ve bunlara benzer diğer vergiler faiz haddi kadar önemlidirler; hatta vergi politikasının muhtemel değişiklik derecesi, hiç olmazsa tahminlerde, faiz haddinden fazla olabilir. Eğer vergi politikası, gelirlerin daha âdil dağılışı hakkında bile bir alet olarak kullanırsa, istihlâk eğiliminin artma etkisi, şüphesiz, çok büyük olur (7).

Borçlarını amorti etmek için devletin normal vergilerden elde ettiği paraların toplam istihlâk eğilimi üzerinde yaptığı etkiyi de göz önünde bulundurmamak zorundayız. Zira bu paralar bir çeşit kolektif tasarrufu ifade ettikleri için önemli bir amortisman fonu kurulması politikasının, belirli bazı hallerde, istihlâk eğilimini azaltacak nitelikte olacağını düşünebiliriz. Bu sebeptir ki, devletin borçlanma politikasından, bunun karşılığı amortisman fonları kurulması politikasına geçiş (veya ters şekli) efektif talebin şiddetle daralmasını (veya kuvvetle genişlemesini) mucip olabilir.

6 — *Bugünkü ve gelecek zamana ait gelir miktarları arasındaki ilgiye dair tahminlerin değişiklikleri.* — Şeklin tamamlanması amacıyla bu faktörü de sraya koymak zorundayız. Fakat bu faktör her ne kadar tek bir şahsın istihlâk eğilimine önemli derecede etki yaparsa da, bir bütün halinde cemiyet bakımından, takasla bitmesi muhtemeldir. Ayrıca bu faktörün fazla bir etki yapabileceği hususunda, genel olarak, çok şüphe edilmektedir.

Artık biz şu netice ile karşı karşıya kalıyoruz ki, belirli bir durumda istihlâk eğilimi, ücret biriminin nominal miktarındaki değişikliklerin ortadan kaldırılmış olması şartıyla, oldukça müstekar bir fonksiyon olarak kabul edilebilir. Sermaye değerinin geçici değişiklikleri, istihlâk eğiliminde bir değişikliği meydana getirebilirler; ve faiz nisbetiyle vergi politikasındaki önemli değişiklikler de bazı ayrılıklar yaratabilirler. Fakat bu eğilime etki yapan diğer

(1) Bu münasebetle şu noktaya işaret edelim ki, servetlerin doğusunda vergi politikasının yaptığı etki, ağır bir anlayışsızlık konusu olmuştur; fakat biz bunu IV üncü Kitapta açıklanacak olan faiz haddi teorisinin yardımı olmaksızın, tam bir şekilde belirtmeyiz.

objektif faktörlerin ihmal edilmemeleri gerekirse de, normal durumlarda önem kazanmaları ihtimali azdır.

Belirli bir genel ekonomik durumda, ücret birimiyle gösterilen istihlâk giderinin, esas itibariyle, istihsal ve çalışma hacmine bağlı olduğu olayı, diğer faktörlerin bu toplu «istihlâk eğilimi» fonksiyonu içinde toplanmasını haklı kılar. Çünkü, diğer faktörler her ne kadar değişebilirse de (ve bunu unutmamak gerekir) ücret birimiyle ölçülen toplam gelir, kaideten, toplam talep fonksiyonunun unsurlarından biri olarak istihlâkin bağlı bulunduğu temel değişkendir.

III

Şu halde istihlâk eğiliminin oldukça istikrarlı olduğu ve dolayısıyla kaideten toplam istihlâk miktarının, esas itibariyle, toplam gelir miktarına bağlı bulunduğu (her ikisinin de ücret birimiyle ölçülmüş olarak) kabul edilince, bu eğilimdeki değişiklikler de ikinci derece bir etki olarak düşünüldüğüne göre, fonksiyonun normal şekli nedir?

Bizim gerek önsel (à priori) olarak insan yaradılışı hakkındaki bilgimizden gerekse deneylerin gösterdiği bin bir olaydan doğan ve büyük bir inançla dayandığımız psikolojik kanun şudur ki, insanlar, kaideten ve ortalama olarak, gelirleri arttıkça istihlâklerini arttırmaya eğilim gösterirler, fakat bu eğilim gelirlerindeki artış miktarı kadar olmaz. Diğer bir deyişle C_w istihlâk miktarı ve Y_w gelir miktarı ise (her ikisi de ücret birimiyle ölçülmüş olarak ΔC_w , ΔY_w 'nin aynı işaretinde, fakat miktar itibariyle ondan daha kü-

$d C_w$
çük yani $\frac{d C_w}{d Y_w}$ ————— müsbet ve birimden az olur.

İşte bu, âdetlerin daha devamlı psikolojik eğilimlerden ayrı olarak, değişmiş objektif durumlara uymak için gerekli zamanın geçmediği çalışma devri dalgalanmaları denilen halde olduğu gibi, özellikle kısa devrelerin göz önüne alındığı haldir. Bir insanın geliri, her şeyden evvel, onun mutata yaşama tarzı için ayrılır ve o, mevcut geliriyle mutata yaşama tarzı için yapılan gideri arasındaki farkı tasarruf etmeğe çalışır; yahutta o, giderini kendi gelirinin değişikliklerine uydursa bile, bunu, kısa devrelerde ancak eksik bir şekilde

yapabilir. Bu itibarla bir gelir artışı çok defa bir tasarruf artışını ve bir gelir eksilişi, tasarruf eksilişini, başlangıçta, daha sonraki zamandan daha fazla derecede meydana getirir.

Fakat, gelir miktarının kısa devre değişikliklerinden başka, gelirin kesin bir yükselişinin, gelirle istihlâk arasındaki boşluğu, kaideten genişletmeğe temayül edeceği aşikârdır. Zira bir insanın ve ailesinin ilk ihtiyaçlarının giderilmesi, tasarruf sebeplerine nazaran genel olarak daha kuvvetli bir sebeptir; tasarruf sebepleri ancak belirli bir konfor seviyesine erişildiği zaman etkili bir kuvvet haline gelir. Bunun içindir ki bunlar reel gelir arttıkça, genel olarak, tasarruf edilen gelir *nisbetinin* daha fazla artmasını mucip olurlar. Fakat tasarruf edilen gelir nisbeti artmış olsun veya olmasın, biz, herhangi modern bir cemiyetin temel psikolojik kuralı olarak kabul ediyoruz ki, reel geliri arttığı zaman o cemiyet kendi istihlâkını, kesin değer olarak, gelirine eşit miktarda arttırmaz; o şekilde ki, böyle bir zamanda diğer faktörlerde büyük ve beklenmeyen bir değişiklik olmadıkça, kesin değer itibariyle daha fazla bir tasarruf yapılmış olur. İleride de göreceğimiz üzere (1), ekonomik sistemin istikrarı, esas itibariyle bu kuralın tatbikatta hüküm ifade etmesine bağlıdır. Bu demektir ki, çalışma ve dolayısıyla toplam gelir artarsa, ek istihlâk ihtiyaçlarını tatmin etmek için ek çalışmanın *tamamına* lüzum kalmaz.

Diğer yandan, çalışma seviyesinin düşmesi neticesi olarak gelirde meydana gelen bir azalmanın önemli derecede olması halinde, yalnız fertlerin ve kurumların iyi zamanlarda biriktirmiş oldukları malî ihtiyatlarını kullanmaları dolayısıyla değil, fakat devletin de, isteyerek veya istemeyerek, bütçe açıklarına başvurması, yahutta, meselâ istikrazlar yoluyla işsizlik yardımlarını karşılaması sebebiyle, istihlâkin geliri aşmasına sebep olabilir. Bu itibarla çalışmanın, düşük bir seviyeye inmesi halinde toplam istihlâk, gerek insanların mutad hareket tarzları, gerekse hükümetlerin muhtemel politikaları dolayısıyla reel gelirin azalmasından daha az bir miktarda azalacaktır; işte yeni bir denklik durumuna nasıl, genel olarak, mahdut bir dalgalanma çerçevesinde erişilebildiğini bu hal gösterir. Aksi halde çalışma ve gelirde bir defa azalma başladı mı, olağanüstü şiddette neticeler doğabilir.

(1)... sayfaya bakınız.

Bu basit prensip, ileride görüleceği üzere, bizi evvelki aynı bir neticeye götürür; yani çalışma istihlâk eğiliminde şüphesiz bir değişiklik olması hali hariç, ancak yatırımın artış derecesine göre artabilir. Gerçekten müstehlikler, çalışma arttığı zaman, toplam arz fiyatındaki artıştan daha az miktarda gider yapacaklarına göre, yatırımda, boşluğu kapatacak bir artış olmadıkça, çalışmanın artması faydalı olmayacaktır.

IV

Yukarıda sözü geçen olayın önemini küçümsememek gerekir; zira çalışmanın, tahmin edilen istihlâkle tahmin edilen yatırımın bir fonksiyonu olmasına karşılık istihlâk, her şeyin aynı kalması şartıyla, net gelirin, veya net yatırımın bir fonksiyonudur (çünkü net gelir, istihlâk *artı* net yatırıma eşittir). Diğer bir deyişle net gelirin hesaplanmasından önce, ayrılması lüzumlu görülen malî ihtiyatlar ne kadar büyük olursa olsun, belirli bir yatırım miktarının istihlâk ve dolayısıyla çalışma için o kadar gayri müsait olacağı meydana çıkar.

Bütün bu malî ihtiyatların (veya ek maliyetin) hepsinin, mevcut sermaye mallarının devamı ve korunması için cari müddette fiilen harcanmış olması halinde, bu nokta belki de ihmal edilemez; fakat malî ihtiyatlar, cari koruma fiilî harcamalarını *aştığı* zaman, bunun çalışmaya yaptığı etkilerin tatbiki sonuçları her vakit takdir edilmemiştir. Çünkü bu fazla miktar ne doğrudan doğruya cari yatırımın artmasını sağlar ve ne de onun istihlâk için harcanması kabildir. Bu itibarla, onun yeni yatırımla telâfi edilmesi gerekir; zira bu yeni yatırım talebi, karşılığında malî ihtiyatların teşkil edildiği eski sermaye mallarının cari aşınmasından tamamen ayrı sebeplerle doğmuştur. Bunun neticesi olarak cari gelirin elde edilmesi için kullanılmağa hazır yeni yatırım aynı miktarda azaldığından, belirli bir çalışma hacmini gerçekleştirmek üzere yeni yatırım talebinin artması zarureti hasıl olur. Bundan başka, kullanma değerine dahil olan aşınma paylarına da, bu aşınma fiilen telâfi edilmemiş olduğu müddetçe, hemen hemen aynı esaslar uygulanır.

Yıkılıncaya veya terk edilinceye kadar oturulacak bir evi göz önüne alalım. Eğer kiracıların ödediği yıllık kiranadan ayrılan ve ev sahibinin gerek onarım için harcamadığı gerekse istihlâk için kullanılacak bir net gelir olarak kabul ettiği bir miktar para, bu evin

değerinden indirilse, bu ihtiyat ister U'nun isterse V'nin bir kısmı olsun, evin bütün mevcudiyet zamanı içinde, çalışma için bir engel teşkil eder; ve evin yeniden yapılması halinde, anı olarak toptan kullanılır.

Durgun bir ekonomide bütün bunların söz konusu edilmesinin bir değeri olmayabilir. Zira her yıl eski evler için ayrılan amortisman paraları, o her bir yıl içinde mevcudiyetlerinin sonuna gelmiş olanların yerine inşa edilen yeni evler tam olarak denklik bulmuş olmaları gerekir. Fakat bu gibi âmiller, durgun olmayan bir ekonomide, özellikle devamlı sermaye yatırımlarının kuvvetle gelişmesini hemen izleyen bir devirde ciddi bir hal alabilirler. Gerçekten bu gibi durumlarda, yeni yatırım imkânlarının çok büyük bir kısmı, müteşebbislerin mevcut sermaye malları dolayısıyla teşkil ettikleri büyük malî ihtiyatla karşılanmış olabilir. Çünkü, her ne kadar zamanla aşınmakta olsalar dahi, bu mevcut sermaye mallarının onarılması ve yenilenmesi için bir yana ayrılan malî ihtiyatların tamamına herhangi bir şekilde yaklaşan bir giderin yapılması zamanı henüz gelmemiştir. Bundan şu netice çıkar ki, gelirler, net yatırımın düşük toplam miktarına karşılık olan, oldukça düşük bir seviyenin üstüne çıkamazlar. Bu itibarla amortisman fonları, ilh, (bu gibi ihtiyatlarla düşünülen) yenilemeler için yapılacak gider talebinin etki yapmasından, çok evvel müstehlikin harcama kuvvetini azaltabilirler; yani bu fonlar cari fiilî talebi azaltırlar ve ancak yenilemelerin fiilen yapıldığı sene içinde, onu artırır. Eğer bu usulün etkisi «malî tedbirler» şiddetlenirse, yani başlangıç değerinin, sermaye mallarının fiilen aşınmasından *daha sür'atle* «mahsup» edilmesinin uygun düşeceği düşünülürse, o zaman toplu netice gerçekten çok tehlikeli olabilir.

Meselâ Birleşik Devletlerde 1929 yılında, evvelki beş yılın sür'atli sermaye gelişmesi neticesinde yenilemeğe lüzum göstermeyen teçhizata nispetle o kadar fazla miktarda birikmiş amortisman fonları ve eskime ihtiyatları teşkil edilmişti ki, bunlar malî ihtiyat olarak sırf massedilmek üzere tamamen yeni ve çok büyük bir yatırım kitlesine ihtiyaç gösterecek derecede idi; ve ancak tam çalışma halinde olan zengin bir cemiyetin bir yana koyabileceği böyle bir yeni tasarrufa yetecek derecede oldukça fazla yeni yatırımlar bulunması ümidi hemen hemen kalmamıştı. Belki de yalnız bu faktör bir buhrana sebep olmağa yeterdi. Ve üstelik buhran sırasında büyük şirketler, içinde buldukları müsait imkânlar dolayısıyla böy-

le bir «mali tadbire» devam ettikleri için, bu hal sür'atlı kalkınmaya ciddi bir engel oldu.

Bunun gibi, zamanımızda (1935) Büyük Britanya'da dahi, harpten beri girişilen ev inşaatının ve diğer yeni yatırımların önemli miktarları bulması, onarım ve yenileme için halen gereken giderlerden çok fazla amortisman fonları ayrılmasını gerektirmiştir. Bu eğilim, mahallî makamlar ve âmme kurumlarının, yenileme zamanının fiilen gelmesinden bir müddet önce başlangıç değerinin amortisine yetecek amortisman fonlarının kurulmasını çok defa gerektiren «sağlam» maliye prensiplerine dayanarak, yaptıkları yatırımlarla daha da şiddetlendi; bundan şu netice doğdu ki, özel şahıslar, gelirlerinin hepsini harcamağa hazır olsalar dahi, âmme ve yarı âmme kurumlarının herhangi yeni bir yatırım ile tamamen ilgisi kesilen nizamî ihtiyatlarının büyük miktarları karşısında, tam çalışmanın tekrar kurulması, yine de büyük bir mesele olarak kaldı. Mahallî idarelerin amortisman fonları haley, zannederim (1), bu îradelerin her yıl yeni işlere harcadıkları para miktarının yarısını aşmaktadır (2). Şüphesiz Sağlık Bakanlığı, kuvvetli bir amortisman fonu teşkili için bu makamlar nezdinde ısrar etmekle, işsizlik problemini ne derece ağırlaştırdığının farkında değildir. Yapı şirketlerinin bir ferde, kendi evini yaptırmak üzere avans vermesi halinde, evin eskimesinden daha fazla sür'atle borcunu ödemek istemesi, evin sahibini başka bir halde yapmayacağından daha çok tasarrufa sevkedebilir; her ne kadar bu faktörün, net gelire yaptığı etkiler arasında olmaktan ziyade, belki de istihlâk eğilimini doğrudan doğruya azaltan faktörler arasında yer alması lâzım gelirse de, durum aynidir. Yapı şirketleri tarafından yapılan ve 1925 yılında 24.000.000 sterline yükselen, ipotek üzerine avans ödemeleri, yeni avansların 103.000.000 sterlin olmasına karşılık 1933 yılında, fiilî ödeme olarak 68.000.000 sterlindir; ve şüphesiz bugünkü fiilî ödeme miktarları daha da fazladır.

(1) Ancak iki yıl veya daha fazla bir müddet geçtikten sonra, gerçek rakamlar yayınlandığına göre, bunların çok az faydalı olduğu düşünülmektedir.

(2) 31 Mart 1930 tarihinde sona eren mali yıl içinde mahallî idareler, sermaye hesaplarına 87.000.000 sterlin ödediler; bunun 37.000.000 sterlini, evvelki sermaye giderlerine ait amortisman fonları ilh. den temin edilmişti; 31 Mart 1933'te sona eren yılda, bu rakamlar 81.000.000 ve 46.000.000 sterlin idi.

Colin Clark'ın 1924-1931 yılları *Millî Gelir*'inde kuvvetle ve tabii olarak ortaya konulduğu üzere, hasıla istatistiklerinden elde edilen şey, net yatırımdan ziyade yatırımdır. C. Clark ayrıca, eskimenin ilh, nasıl önemli bir nisbetinin, normal olarak yatırım değerine intikal ettiğini de gösteriyor. Onun tahminine göre, mese-lâ Büyük Britanya'da 1928-1931 yılları arasında (3) yatırım ve net yatırım aşağıdaki şekilde idi; ancak onun hesapladığı gayri safi yatırım, kullanma değerinin bir kısmını içine almış olması ihtimali dolayısıyla, bizim yatırımmızdan belki de fazladır ve onun «net yatırımının» benim bu terim hakkında yaptığım tarife ne derece ayduğu da belli değildir :

	(Milyon Sterlin)			
	1928	1929	1930	1931
Gayri safi yatırım hasıla.	791	731	620	482
«Eski sermayenin maddî aşınma değeri».	433	435	437	439
Net yatırım.	358	296	183	43

Bay Kuznets, Birleşik Devletlerde 1919-1933 yılları arasındaki gayri safi sermaye teşkilinin (benim yatırım dediğim şey'e o böyle diyor) istatistiklerini düzenleyerek hemen hemen aynı neticeye erişiyor. Hasıla istatistiklerinin tesbit ettiği maddî olay, şüphe yok ki, net değil gayri safi yatırımdır. Bay Kuznets ayrıca, gayri safi yatırımdan safi yatırıma geçişteki zorlukları da anlamıştır. Diyor ki, «Gayri safi sermaye teşkilinden safi sermaye teşkiline geçişteki zorluk, yani mevcut devamlı eşyanın istihlâkını göz önünde bulundurmak için yapılacak düzeltme zorluğu, yalnız verilerin bulunmamasından doğmamaktadır. Bir kaç yıl devam eden eşyanın yıllık istihlâk anlamı dahi açıklıktan yoksundur» (1). Bu itibarla o «Müteşebbislerin defterlerinde yazılı olan eskime ve aşınma kısımlarının, müteşebbislerin kullandığı evvelce mevcut mamul devamlı malların istihlâk miktarına doğru olarak gösterdiğini kabul» etmeğe mecbur olmaktadır. Diğer yandan o, fertlerin malik oldukları evler ve diğer

(3) Adı geçen eser, s. 117 ve 138.

(1) Bu atıflar, «Bulletin of the National Bureau of Economic Research (No. 52)» den alınmış olup Bay Kuznets'in çıkacak olan kitabının ön neticelerini vermektedir.

devamlı eşya hakkında hiç bir indirim yapmıyor. Onun Birleşik Devletlere ait çok ilgi veren sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir :

	Milyon Dolar				
	1925	1926	1927	1928	1929
Gayri safi sermaye teşkili (Stoklar değerinin safi değişiklikleri gözönüne alınmıştır).	30.706	33.571	31.157	33.934	34.491
Müteşebbislerin hizmetleri, onarımlar, bakım, eskime ve aşınma.	7.685	8.288	8.223	8.481	9.010
Safi sermaye teşkili (Bay Kuznets'in tarifine göre).	23.021	25.283	22.934	25.453	25.481

	(Milyon Dolar)			
	1930	1931	1932	1933
Gayri safi sermaye teşkili (stokların net değişiklikleri gözönüne alınmıştır)	27.538	18.721	7.780	14.879
Müteşebbislerin hizmetleri, onarımlar bakım, eskime ve aşınma.	8.502	7.623	6.543	8.204
Safi sermaye teşkili (bay Kuznets'in tarifine göre)	19.036	11.098	1.237	6,675

Bu tablodan önemli bir çok sonuçlar meydana çıkmaktadır. Safi sermaye teşkili 1925-1929 arası beş yıllık müddet içinde çok istikrarlı kalmıştır; yalnız yükselme hareketinin son kısmında % 10 bir artış olmuştur. Müteşebbislerin onarım, bakım, eskime ve aşınma olarak yaptıkları indirimler, buhranın en şiddetli zamanında bile, yüksek miktarlarda bulunmuştur. Fakat bay Kuznets'in metodu, eskime ve ilh'in yıllık artışını şüphesiz pek düşük olarak değerlendirmeye gerektirir; çünkü o, bu artışı, yeni safi sermaye teşkilinin yıllık miktarını % 1, 5 den daha az olarak tesbit etmektedir. Özellikle, safi sermaye teşkili 1929'dan sonra şiddetli bir çöküntüye uğramıştır; zira 1932 yılında, 1925-1929 arası beş yıllık devre ortalamasının % 95'inden daha az bir rakama düşmüştür.

Yukarıdaki açıklama, belirli bir ölçüde, konu dışı sayılabilir. Fakat büyük bir sermaye stokuna malik olan bir cemiyetin, normal

olarak, istihlâk için hazır olan safi gelirini bulmadan önce, gelirden yapılması gereken indirimin azamî miktarının belirtilmesi, önemlidir. Çünkü, bu yapılmazsa, o zaman, halkın net gelirinin büyük bir kısmını istihlâk etmeğe hazır olduğu durumlarda da, *istihlâk eğilimi* önünde bulunan ağır engeli küçümseyebiliriz.

Herkesin bildiği bir şeyi tekrar ederek diyelim ki, istihlâk, bütün ekonomik faaliyetin tek gaye ve konusudur. Çalışma imkânları zarureten toplam talep miktarıyla sınırlandırılmıştır. Toplam talep te ancak bugünkü istihlâkten veya ileri istihlâk için biriktirilmiş bugünkü ihtiyatlardan meydana gelir. Önceden ve faydalı bir şekilde temin edilmesi mümkün olan istihlâk, sonsuz olarak geleceğe geçirilemez. Bir cemiyet olarak biz, ileri istihlâkimizi malî araçlarla değil, yalnız cari ve maddî istihlâkimizle temin edebiliriz. Bizim sosyal ve ticarî teşkilâtımız, gelecek için olan malî ihtiyatı, gelecek için olan maddî ihtiyattan ayırdığı ölçüde - birincisini temin etmek üzere sarfedilen gayretler ikincisini de mutlaka yaratamayacağı için malî tedbir, bir çok misallerin de gösterdiği üzere, toplam talebi azaltır ve refah seviyesini düşürür. Bundan başka, önceden temin edilmiş olan istihlâk ne kadar fazla ise, önceden tedarik edilecek başka şeyler bulunması ihtimali de o kadar güç ve dolayısıyla talep kaynağı olarak bugünkü istihlâke olan bağılılığımız o derece büyük olacaktır. Ancak, gelirlerimiz ne kadar fazla ise, gelirlerimizle istihlâkimiz arasındaki fark ta, yazık ki, o kadar fazladır. İleride görüleceği üzere, bu problemi çözmeye imkân yoktur; meğerki, ileriki istihlâk için bugün ayrılmaması uygun olan maddî ihtiyatlara eşit miktardan fazla olmayan bir miktarda gelirimizin istihlâkimizden az olacak derecede bir işsizlik ve dolayısıyla bir fakirlik hali mevcut olsun.

Yahutta meseleye şu şekilde bakalım. İstihlâk kısmen cari istihlâk eşyasıyla kısmen de bir evvelki devrede istihlâk edilen eşya ile, yani sermaye azalışı ile (disinvestment) karşılanmaktadır. İstihlâkin ikinci şekilde karşılanması ölçüsünde, cari talepte bir azalma olur; çünkü bu ölçüdeki cari gider kısmı, tekrar safi gelir olarak teşekkül edemez. Buna karşılık, daha sonra istihlâk edilmek maksadıyla devre içinde bir istihlâk yapıldığı zaman cari talepte bir genişleme olur. Demekki, her sermaye yatırımının, ergeç, bir noksan sermaye yatırımına inkilâp etmesi mukadderdir. Bu itibarla yeni sermaye yatırımının, safi gelirle istihlâk arasındaki boşluğu doldurmağa kâfi gelecek derecede noksan sermaye yatırımı daima

aşmasını sağlamak meselesi, sermayenin artması nisbetinde artan bir güçlük halini alır. Yeni sermaye yatırımları ancak *gelecekteki* istihlâk giderinin artacağı tahmin edildiği zaman, cari noksan sermaye yatırımlarını aşabilir. Her defa yatırımın artırılması suretiyle bugünün denklemini sağladığımız zaman, yarının denklemini sağlamadaki güçlüğü çoğaltırız. Bugünün istihlâk eğilimindeki bir azalma, ancak onun ileride bir gün artmış olacağı ihtimali varsa, halk için faydalı olabilir. Bu bize «Anılar masalını» hatırlatıyor; yarının nimetleri, bugünün mahrumiyetlerine bir gerekçe bulmak için, mutlak bir zarurettir.

Söylemeğe değer garip bir olaydır ki, halk, öyle görülüyor ki, bu son güçlüğü, meselâ yol, ev ilh, yapımında olduğu gibi, yalnız âmme yatırımları dolayısıyla, farkına varmaktadır. Amme makamlarının yönetimi altında yatırımlar yapmak suretiyle çalışmayı artırma plânlarına karşı, ileri için güçlükler yaratılacağı şeklinde, genel olarak, itirazlar yapılmaktadır. Deniyor ki, «Müstakbel halkın muhtemelen talep edeceği bütün evleri, bütün yolları, şehir hallerini, elektrik şebekelerini, su tesislerini ilh, yaptırdığımız zaman, artık ne yapacaksınız?». Fakat aynı güçlüğü hususî yatırım ve sanayiî gelişmesi halinde de ortaya çıkacağı, bu kadar kolaylıkla düşünülmemektedir. Bilhassa sanayiî gelişmesi; zira ev talebine nisbetle tek tek az bir parayı emen yeni fabrikalar ve tesisler talebinin sür'atle dolmuş hale geleceğini anlamak çok kolaydır.

Bu misallerde açık olarak anlaşılmasına engel olunan şey, aşağı yukarı sermaye üzerinde yapılan bir çok akademik tartışmalarda olduğu gibi, sermayenin istihlâkten ayrı, kendi kendine yeten bir esas (entité) olmadığı olayının gereken önemde değerlendirilmesidir. Halbuki, sabit itiyat olarak kabul edilen istihlâk eğilimindeki her azalma, sermaye talebini olduğu kadar istihlâk talebini de azaltır.